peribunt secundum præsentem statum, *verba autem mea non præteribunt*, id est non fallent, non erunt falsa.

36. *De die autem illa, & hora nemo scit, nec angeli cælorum, nisi solus pater.*] Non dubium quin etiam filius hominis excludatur : quemadmodum Marcus cap. 13. 32. disertis dixit verbis, *neq; filius, nisi pater*. Itaque grauius hoc loco Catholicis olim cum Arianis quæstio fuit, dum hinc Ariani Christi diuinitatem refutare conarentur , quod Christus diem iudicii diceretur ignorare. Nonnulli veteres auctores testimonii difficultate pressi eo confugerunt, vt locum vitiatum esse dicerent: nec legendum esse , *neque filius* , *nisi pater* , vt Hieronymus hoc loco, & Ambros. lib. 5. de fide c. 8. Alii Christum ignorasse quidem diem iudicii, quamdiu in hac vita fuit: sciuisse vero simul atque ad patrem ascendisset. Sic Origenes tractatu 30. in Math. cum hæc Christus diceba t, cum diem iudicii ignorasse scribit, post resurrectionem vero sciuisse, quod tunc rex, & iudex à patre constitutus sit. Habiti sunt Themistiani cognomẽto Agnoetæ pro hæreticis, quod docuerint Christum diem iudicii ignorasse , vt Damascenus in libro de hæresibus auctor est. Verum illi , vt ex eodem Damasceno colligitur, simpliciter , & sine vlla distinctione ditiuæ, humanæque naturæ ignorantiam Christo tribuebant, quia credebant diuinitatem in humanitatem fuisse conuersam. Maior pars antiquorum auctorum existimauit Christum ignorasse diem iudicii, non quod reuera ignorauerit, sed quod fecerit, vt nos ignoraremus, quod nobis reuelare noluerit, quod eius corpus, id est Ecclesia ignorauerit, quod se scire dissimulauerit. Hæc enim omnia eodem redeunt, & solent veteres auctores nunc hoc, nunc illo modo loqui. Ita sentit Origenes tractatu in Matthæum 30. & Chrysostom. homil. 78. in Matthæum, & 14. in Marcum, & Augustin. libr. 83. quæstionum quæstione 61. & lib. 1. de Trinitate c. 12. & libr. de Genesi contra Manichæos c. 23. & Gregor. libr. 8. regist. capit. 42. & Hieron. Beda & Theophylactus in huius loci commentariis. Alii interpretati sunt ignorasse diem iudicii, id est nõ dum expertum fuisse, vt Origenes eodem loco, & Epiphanius hæresi 69. & Chrysostom. in homilia de Trinitate. Alii dixerunt sensum esse, nec filius hominis scit, nisi pater sciat: sed quia pater scit, filius etiam hominis scit, vt Euthym. Omnes istæ interpretationes mihi videntur esse non adeo accommodatæ. Nam illi, qui aut semper, aut ad tempus Christo ignorantiam tribuerunt, reiiciendi omnino sunt, quia tota scriptura sacra refelluntur, illoque maxime D. Pauli testimonio ad Colos. 2. 3. *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi*. Illa vero receptissima interpretatio eorum, qui existimant ideo Christum dici diem iudicii ignorare, quod nobis eum non reuelauerit, non admodum magna niti videtur probabilitate , quia isto modo etiam pater ignoraret, quia nobis non reuelauit; qua etiam ratione illa altera Origenis, & Epiphanii interpretatio refelli potest, ideo Christum ignorare diem iudicii , quia expertus non est. Nam neque pater expertus est. Multi veteres, & graues auctores, vt Athanasius sermone 4. contra Arianos, Ambrosius libr. 5. de fide capit. 8. Gregorius Nazianzenus oratione 4. de Theologia, auctor disputationis inter Arium, & Athanasium coram probo, Theodoretus anathematismo 4. contra Cyrillum, Cyrillus libr. 9. Thesauri c. 4. Auctor imperfecti homil. 49. aperte docuerunt Christum, quatenus hominem, diem iudicii ignorauisse, atq; id hoc loco dicere voluisse. Quod etsi auditione prima horrendum videtur esse, adhibita tamen interpretatione verum habere potest sensum. Illud quidem inprimis tenendum est

Christum diem iudicii quomodo ignorare dicatur.

A Christum, tanquam Deum, nihil ignorare potuisse, illud præterea tanquam homine m, neque diem iudicii, neque quidquam aliud ignorasse : sed nodus hic est, quod eum dicimus, Christus quatenus homo est, ignorat diem iudicii , dictio illa quatenus, potest aut speciem, aut causam significare, si speciem sensus erit, Christum humano intellectu nescire diem iudicii, quod omnino falsum est: non enim sola diuina, sed etiam humana natura diem iudicij nouit , quia in ipsa humana natura, vt ait D. Paulus Colos. 2. 3. *Sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi*: si causam significat, sensus erit, Christum ignorare , id est non scire diem iudicij, quia homo est; sed quia homo Deus : nam si homo tantum fuisset , quantumuis perfectus, quantumuis Deo gratus, non sciuisset illum, quẽ B admodum neq; angeli sciunt, qui & perfectissimi & amicissimi Deo sunt. Nõ ergo negat Christus se etiã hominẽ diem iudicii scire: sed negat scire eo titulo quod homo sit. Placuit aliquando mihi hæc ad hunc modum explicata sententia, quia & veterum scriptorum auctoritatem tueri, & hunc locum apte explicare videbatur. Nam etsi sciebam obiici posse, hoc non videri conuenienter à Christo, & accomodate ad id, quod agebat, dici potuisse, quia nihil referebat, quo titulo quaue ratione diem iudicii sciret; poterat enim, quomodocumque sciret, illum Apostolis reuelare: respondebatur illud tantum Christo propositum fuisse, vt Apostolorum cupiditatem, curiositatemque cohiberet ne scire vellent, quæ angeli nescirent. Sed animaduerto C nunc non solum negare filium hominis diem iudicii scire, sed etiam affirmare solum patrem scire: quo verbo non solum filium, sed etiam Spiritum sanctum videtur excludere. Sed nisi fallor, eodem modo Christus loquitur, quo supra cap. 20. 23. *Sedere aũt ad dexteram & sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo.* Itaq; indicat, quod magis est, se non solum, vt hominem, sed etiam, vt Deum, modo quodam diem iudicii ignorare, non quod ignoret, sed quod non ipsius sit officium scire, sicut non dixit, quibus paratum est à me, sed *à patre meo*, non quod non etiam ab ipso paratum esset, sed quod regnum parare, id est præde stinare non ipsius, sed patris officium sit. Sic etiam patris est constituere, quando soluendus sit mundus, quando dies iudicii futurus sit, hoc est, quod D Apostolis dicit Act. 1. 7. *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate*. Propterea solus ipse scire significatur. Atque hic nisi fallor, verus est sensus.

37. *Sicut autem in diebus Noe.*] ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ νῶε ficut dies Noe, sic erit aduentus filii hominis, id est, quod accidit tempore Noe, accidet tempore aduentus mei, vt sequentibus verbis explicatur.

40. *Vnus assumetur, & vnus relinquetur.*] Id est vnus eligetur, & saluus erit, alter reprobabitur, & peribit, vt Hieronym. & Theophylact. interpretantur. Lucas c. 17. 34. idem narrat, quasi alio tempore, atque alia occasione dictum , sed , vt Euthym. existimat, credendum est, Christum bis idem, atque diuerso tempore dixisse.

E 43. *Qua hora fur venturus esset.* ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, qua vigilia fur venit: noster interpres aliis verbis sensum expressit: quanquam arbitror non fine causa Christum potius dixisse , qua vigilia, quam qua hora: nimirum, quia dixerat paulo ante *vigilate*, id est, agite excubias more militum, alludit ergo ad eundem militarem morem , quo solent milites, ne ab hostibus improuisi opprimantur , totam noctem in quatuor distributam vigiliis excubare , nescientes qua vigilia hostis venturus sit. De vigiliis autem, & eorum more capite decimoquarto, decimoquinto à nobis dictum est. Quod autem Græce est *venit*, recte noster interpres

terpres in futurum vertit *venturus esset*, sicut infra A versu sequenti: id enim verbum præsentis temporis aliquando significat: vt c. 17. 11. annotauimus.

45. *Vt det illis cibum in tempore.*] Id est, vnicuique famulo demensum suũ distribuat. Luc. c. 12. 42. dixit, *vt det illis in tempore tritici mensuram* sensu eodem: alludit enim ad veterem famulorum morem, quibus, qui omnium fidelissimus erat, præponebatur; vt eos gubernaret, & pro cuiusque meritis cibum distribueret. Solebant autem raro vsu pecuniæ pro mercede, vt se alerent, triticum accipere, prout quisque plus minusve laborauerat, quod vsque ad nostram memoriam multis in locis factum est. Hoc est, quod dicit Matthæus, *vt det in cibum in tempore*, id est in ætate, & quod ait Lucas, *vt det illis in tempore tritici mensuram*.

46. *Sic facientem.* Id est, dantem illis cibum in tempore, attentum in officium suum, vnam enim B speciem loco exempli pro toto genere posuit.

51. *Et diuidet eum.*] Hæreticorum interpretes, & nonnulli nouarum rerum amatores, & vertuor, & exponunt, dissecabit; putant enim ad nescio quem veterem Iudæorum morem Christum alludere, apud quos summum supplicium erat hominem medium dissecari, vt ex Daniele cap. 13. 55. 59. & ex lib. 1. Regum cap. 15. 33. colligi existimant. Apud Romanos quidem eiusmodi fuisse morem, li. 20. cap. 1. Gellius scribit; apud Iudæos vero fuisse non credo, apud quos , vt cap. 5. 21. 23. diximus, quatuor tantum suppliciorum genera fuisse legimus, in quibus hoc non numeratur, præterquam quod vt paulo post apparebit, non potest in hunc locum hic sensus conuenire. Alii ergo interpretantur *diuidet eum*, id est, priuabit promissis bonis, atque mercede, vt Hilarius hoc loco, alii priuabit eum gratia, qua eum prius donauerat, vt Origenes, & Theophylactus. Verus sensus est , quem

Calculum in karm. Eruinum in nouum Testamentum.

Hieronymus. Euthymius, & Auctor imperfecti secuti sunt, *diuidet eum*, id est, eiiciet ex familia sua, separabit à famulorum suorum numero , sicut supra c. 22. 12. 13. iussit rex eum , qui vestem nuptialem non habebat, extra cœnaculum eiici , & in tenebras exteriores mitti. Itaque duo supplicia notantur. alterum, quod ab officio , quo male functus fuerat, removeatur: alterum, quod in ergastulum , vbi nequam serui sunt , torquendus truddatur. Loquitur enim Christus accommodate ad id, quod malis seruis fieri solet , qui non prius medii disseccantur , deinde in custodiam cruciandi mituntur (quam enim inoptum hoc est!) sed priusquam removentur ab officio , si quod habebant , honorifico, deinde cruciantur.

Patremque eius ponet.] Patrem vocat Hebræorum more miseram conditionem. vt apud Iob. c. 20. 29. *hæc est pars hominis impij à Deo* , & *hæreditas verborum eius à Domino*. & c. 27. 13. *hæc est pars hominis impii apud Deum*. & *hæreditas violentorum*, & Psa. 10. 6. *ignis & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum*. Sic è contrario in bonam partem accipitur Psalmo 15. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei*, & Psalm. 72. 26. *Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum*.

Patris nomẽ in scriptura.

Cum hypocritis] Hypocritas vocat seruos pigros, & negligentes, vt simili parabola declaratur capite sequenti ver. 26. & 30. hypocritas autem appellat, quia qui huiusmodi sunt, non solent , nisi præsente domino laborare, & vt ait D. Paulus ad Ephes. 6. 6. ad oculum seruire, vt non tam boni sint serui, quam vt esse videantur. Huiusmodi qui sunt, in ergastula mitti solent, atque torqueri, eo Christus C alludit: significat autem infernum , qui pigrorum locus est, vt ex sequentibus apparet, *Illic erit fletus, & stridor dentium*, de quo fletu, & stridore c. 13. 42. à nobis dictum est.

CAPVT XXV.

1. TVNC simile erit regnum cælorum decem virginibus: quæ accipientes lampades suas exierunt obuiam sponso & sponsæ. 2. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes: 3. sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum: 4. prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes, & dormierunt. 6. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiam ei. 7. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades suas 8. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur. 9. Respondernnt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. 10. Dum autem irent emere, venit sponsus: & quæ parat æ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est tanua. 11. Nouissime vero veniunt & reliquæ virgines dicentes: Domine, Domine aperi nobis. 12. At ille respondens, ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam. 13. Sicut enim homo peregre proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. 14. Et cui dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero vnum, vnicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim. 15. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. 16. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo. 17. Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. 18. Post multum vero temporis venit dominus seruorum illorum, & posuit rationem cum eis. 19. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. 20. Ait illi Dominus eius: Euge serue bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. 21. Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait. Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratus sum. 22. Ait illi dominus eius: Euge serue bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. 23. Accedens autem, & qui vnum talentum acceperat, ait: Domine, scio, quia homo durus es, metis, vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti. 24. & timens abii, & abscondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est. 25. Respondens autem dominus eius dixit ei: Serue male & piger, sciebas quia meto, vbi non semino, & congrego, vbi non sparsi: 26. oportuit ergo te commutare pecuniam meam nummulariis, & veniens ego recepissem vtq; cum eo vsura. 27. Tollite itaq; ab eo talentũ, & date ei, qui habet decẽ talenta. 28. omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei aũ, qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. 29. Et inutili seruo eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus, & stridor dentium. 30. Cũ aũt venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cũ eo, tunc sedebit

Mar. 3. d. 13. Luc. 19. d. 12.

Sup. 13. d. 12. Mar. 4. c. 2. Luc. 8. d. 16. & 19. d. 26.

sidebit super sedem maiestatis suæ: 32. & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis: 33. & statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris: 34. Tunc dicet rex his, qui à dexeris eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis
Isa 58. b. 7. Ezech. 18. b. 7. *regnum à constitutione mundi: 35. Esurui enim, & dedistis mihi manducare: situi, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: 36. nudus, & cooperuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram,*
Ecc. 7. d. 33. *& venistis ad me. 37. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pauimus: sitientem, & dedimus tibi potum? 38. quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut*
Psal. 5. e. 9. Sap. 7. d. 23. *nudum, & cooperuimus te? 39. aut, quando te vidimus infirmum: aut in carcere, & venimus ad te? 40.*
Luc. 13. f. 26. *Et respondens rex, dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. 41. Tunc dicet & his, qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. 42. esurui enim, & non dedistis mihi manducare: situi, & non dedistis mihi potum: 43. hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non cooperuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me. 44. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem,*
Ioan. 5. e. 23. Dan. 12. a. 2. *aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? 45. Tunc respondebit illis dicens. Amen dico vobis: Quamdiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. 46. Et ibunt hi in supplicium æternum: iusti autem in vitam æternam.*

IN CAPVT XXV.

TVNC.] Cũ Dominus improuisus venerit; pendet enim ex superiore capite sententia & aliis duabus parabolis, altera decem virginum, altera talentorum, idem, quod præcedenti serui parabola, declarat.

Simile erit.] Desit tunc apparebit, quod nunc nõ apparet, dum boni malis in Ecclesia mixti sunt, idem in regno cœlorum, id est in Ecclesia fieri, atque fi decem virgines lampades suas acciperent, vt sponso obuiam exirent, quemadmodum ca. 15. 16. explicauimus. Quo tota spectet parabola ex conclusione, quæ versu 13. ponitur, perspicuum est, debere nos semper vigilare, vt capite præcedenti versu 42. dixerat: semper paratos esse, quia nesciemus, qua hora Dominus venturus sit; bonorum operum copiam in aduentum Christi præparare. Idem enim hoc capite, quod superiore, prosequitur argumentum. Quindecim in tota parabola partes sunt. Prima est, sponsus, quem nemo dubitat esse Christum, vt multis iam locis exposuimus, c. 9. 15. & c. 22. 2. Additur à nostro interprete, & sponsæ, quod in Græcis nunc codicibus non est; neque D. Basilius in moralibus cap. 5. neque Chrysost. Theophylact. & Euthym. hunc locum tractantes legunt. Legit tamen proculdubio Latinus interpres, legit Origenes tractatu in Matth. 32. legit Hilarius canone 27. legit D. Augustinus epistola 120. & vt videtur sermone 22. de verbis Domini secundum Matthæum, & lib. 83. quæstionum quæstione 59. legit & Syrus interpres, & legendum ego, si non necessario, tamen propter veteres interpretes, & tot veterum scriptorum auctoritatem existimo. Neque, vt quidam putant, hæc lectio abhorret à sententia, quod dicant non solere sponsam obuiam sponso procedere: sed domi eum operiri. Non enim dicitur hoc loco sponsam sponso processisse obuiam, quod insolens fortasse videri posset, sed dicitur virgines sponsæ, & sponso obuiam processisse. Solet autem sponsus sponsam in domum suam ducere, vnde & vxorem ducere dictum est. Conuenit & res significata, nam Christi sponsam Ecclesiam esse sæpe iam diximus, & altera parabola capite vigesimosecundo, secundo, Euangelista declarauit. Triumphantem autem Ecclesiam, tanquam sponsam, cum Christo ad iudicium venturam esse, Ioannes in Apocalypsis capite vigesimoprimo, secundo testatur, *Vidi*, inquit, *sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de cœlo à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.* Secunda pars parabolæ sunt decem virgines; vbi triplex est quæstio, prima cur virginibus, secunda, cur decem regnum cœlorum comparetur; tertia, quid virgines significent. Origen. & Hieronym. propterea virginibus potius quam aliis regnum cœlorum comparatum esse dicunt, vt fidei integritas significaretur, quæ corporis virginitati similis est. Chrysostomus vero, Theophylactus, & Euthymius, quia virginitas summa est virtus, vt doceret Christus neminem suis virtutibus confidere debere, quandoquidem ne omnes quidem virgines, cum præstantissima virginitatis virtute præditæ essent, ad nuptias, id est in cœlum ingressæ fuerunt. Alij nonnulli rectiores interpretes, quorum in hac re opinionem magis probo, non alia de causa virginibus potius, quam aliis, regnum cœlorum comparatum fuisse putant, quam quod consuetudo esset, vt virgines tædas præferentes sponsum domũ deducerent. Decem autem comparatum fuisse Valentiniani, & Gnostici propter decem hominis sensus, quinque corporeos, quinque incorporeos docuerunt, sniam etiam hinc hæresim confirmantes, vt Tertullianus in libro de anima auctor est. Simile quiddam Auctor imperfecti dicere videtur. Alij propter quinque sensus, quidum eis bene vtimur, sapientes; dum male, insipientes sunt. Itaq; decem efficiunt, vt scribit Hieronymus, & Beda in commentariis, & D. Augustinus epistola 120. cap. 33. & D. Gregorius homilia 12. in Euangelia. Probabilia hæc sunt; sed potius credo propterea denario numero parabolam fuisse propositam, vt omnium hominum multitudo, atque vniuersitas significaretur, quæ per hunc numerum declarari solet, vt Genesis 31. 7. 41. *immutasti mercedem meam decem vicibus*, id est sæpe, & Leuit. 26. 26. *postquam confregero baculum panis vestri, ita vt decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus.* & Numerorum 14. 22. *tentauerunt me iam per decem vices, nec obedierunt voci meæ.* Hic ergo decem virginibus, id est multis regnum cœlorum similis esse dicitur. Per decem autem virgines, omnes, quæ vere virgines sunt, Chrysost. & Theophyl. Euthym. Augustin. & Gregor. iis locis, quos paulo supra designauimus, & significari putant, nimis, vt mihi videtur, coarctata sententia. Hilar. vero, & Auctor imperfecti è cõtrario per decem virgines omnes homines, & fideles, & infidelis intelligunt, sententia plus iusto dilatata Orig. & Hieron. hoc loco, &, vt videtur, etiam Ambros. serm. 14. in Psal. 118. nec omnes homines, nec solas virgines; sed, omnes solosq; fideles intelligendos existimant. His assentior, quia manifestum est Christum loqui de his, qui omnes lampades suas acceperunt, quas, vt post ea docebimus, non nisi fideles accipiunt. Lampas enim fides est, *lucerna*, inquit, *pedibus meis verbum tuum*, deinde quia eo tota tendit

Demonstrat scriptura decem significat.

tendit parabola, vt doceat Christus solam fidem ad salutem sine bonis operibus satis non esse. Altera huius quæstionis pars erat, quid per quinque sapientes, quid per quinque fatuos significetur. Hilarius per quinque sapientes omnes fideles, per quinque fatuas omnes infideles intelligit. Auctor imperfecti per quinque sapientes omnes spirituales homines, per quinque fatuas omnes carnales; vel per quinque sapientes omnes, quæ & corpore,
1. Cor. 7. 34. & spiritu, vt ait D. Paulus, virgines sunt; per quinque fatuas eas, quæ corpore sunt virgines, animo corruptæ. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, &, vt videtur Ambrosius sermone 14. in Psalmum 118. per quinque sapientes omnes virgines, quæ præter veram animi, corporisque virginitatem charitatem etiam, & misericordiam habent, eamque largiendis eleemosynis exercent; per quinque fatuas eas, quæ cum virgines sint, misericordes tamen non sunt, hoc est oleum non habent in vasis suis, ideoque non dant eleemosynas. Augustinus epistola 120. & Gregorius homilia duodecima in Euangelia, & Beda hoc loco per quinque sapientes omnes virgines, quæ bonam, vt dicunt, intentionem habent, & virginitatis suæ laudem apud Deum, & non apud homines quærunt; per quinque autem fatuas eas virgines, quæ humanam laudem, aut adulationem aucupantur. Origenes, Hilarius, Hieronymus, & Damascenus, aut quisquis historiæ, quæ eius nomine circumfertur, auctor fuit capite nono, per quinque sapientes omnes homines intelligunt, qui cum fide bona opera habent, per quinq; fatuas, omnes, qui fidé quidem habent, opera non habent. Hæc interpretatio non solum maxime, sed etiam, vt mihi videtur, solum probabilis est, quia, vt paulo post, dicturi sumus, hoc maxime in parabola agitur solam fidem sine bonis operibus ad salutem non satis valere: Deinde quia idem & per præcedentes capite vigesimoquarto, quadragesimoquinto, & per sequentes parabolas infra versu decimoquarto declaratur non satis esse credere, nisi etiam bonis operibus vigilemus, quia nescimus, qua hora Dominus venturus sit. Idem etiam altera parabola capite vigesimosecundo, secundo declaratum est; vbi quemadmodum hic, fatuæ virgines; ita inuitatus ille, qui per fidem iam venerat, & in cœnaculum intrauerat, quia vestem nuptialem, id est bona opera non habebat, exclusus est. Tertia pars parabolæ sunt lampades, quas omnes virgines acceperunt, per quas Hilarius corpora interpretatur humana, in quibus diuinum animi lumen elucet. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Beda, Augustinus, & Gregorius in illis locis, quos ante notauimus, ipsam corporis virginitatem lampadem vocari putant. Hieronymus corporis sensus. Idem Hieronymus, Hilarius, Origenes, & Auctor imperfecti fidem interpretantur. Hoc apte ad parabolæ sensum adhæret. Omnes enim fidem acceperunt, qua Christo excipiendo exierunt obuiam; sed non omnes cum illo ad nuptias ingressæ sunt, quia non omnes bona habebant opera. Quarta pars est oleum, quod sapientes accepisse, insipientes non accepisse dicuntur, quod Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus, & Ambrosius eleemosynam, & misericordiam interpretantur, quæ aliquando in scriptura oleo comparatur. Augustinus vero, Gregorius, & Beda bonam intentionem, qua apud Deum, non apud homines laudem quærunt, de quo paulo ante dictum à nobis est. Vera est, solaque probabilis sententia Origenis, Hilarii, Auctoris imperfecti, & Damasceni, qui per oleum opera bona intelligunt, sine quibus fides non lucet, id est, *mortua est*, Iacobi 2. 26. & quibus, si adsunt, fides ardet, lucet, ostenditur, *Ostende*, inquit versu 18. *mihi fidem tuam sine operibus, & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.* Hic dicunt virgines fatuæ versu octauo. *Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur*, non quod sine operibus statim extinguatur fides, sed quod, cum per opera non lucet, extingui videatur, & non magis, quam si omnino extincta esset, ad salutem valeat: vel, vt Auctor imperfecti interpretatur, quia ita comparatum natura est, vt quemadmodum fides bonis operibus fouetur, & conseruatur, ita sine illis elangueat, & paulatim extinguatur, sumere ergo oleum in lampadibus in parabola est bonorum operum copiam, & veluti thesaurum quendam in futurum Christi aduentum recondere, vt cap. 6. 20. Christus dixit, *Thesaurizate vobis thesaurum in cœlo, vbi neque erugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt.* Quinta pars sunt vasa, quæ Hilarius humana corpora esse dicit, quemadmodum D. Paulus 2. ad Corinth. 4. 7. dixit, *habemus thesaurum in vasis fictilibus.* Melius animam, aut conscientiam interpretabimur, quæ bonorum operum sedes, & receptaculum est. Sexta pars est, quod sponsus dicatur longam traxisse moram, quo minime dubium est, Christum significare voluisse longum restare tempus vsque ad aduentum suum, vt falsam discipulis opinionem eriperet, qui existimabant eum statim post resurrectionem venturum esse, quemadmodum Chrysostomus obseruauit. Eodem modo Hieronymus & Hilarius moram sponsi pœnitentiæ tempus esse dicunt. Loquitur autem Christus accommodate ad virgines, quæ sponsi aduentum expectabant, quibus quia statim, vt ille sperabant, non venit, nimium morari videbatur. Sic enim natura fit, vt expectantibus omne tempus longissimum esse videatur; alioqui noluit Christus ex sententia sua significare longe aduentum suum adhuc abesse; nam, vt Ioannes ait prima epistola capite secundo, decimooctauo. *Nouissima hora est*, neque conueniebat ad parabolæ sententiam, vt doceret longe aduentum suum adhuc distare, ne homines, quos diligentes, vigilantes, atque paratos efficere volebat, negligentes, desides, & securos efficeret. Septima pars est, quod omnes virgines dormitasse dicantur, atque dormiisse, quod Hilarius, & Chrysostomus hoc loco, & D. Augustinus epistola 120. cap. 32. & D. Basilius in moralibus capite quinto interpretantur omnes virgines mortuas esse, sunt quam Christus veniret. Auctor vero imperfecti dormiisse, id est negligentes fuisse, quod facile probarem, nisi æque sapientes, atque insipientes dormituisse dicerentur. Itaque dormire interpretor desinere de aduentu Domini cogitare, & eum eo tempore, quo venit, non expectare; quod & bonis, & malis accidet, & omnibus, qui diu aliquem expectarunt, euenire solet, vt expectare eum desinant, & illis iam non expectantibus, aut non cogitantibus, hoc est dormientibus, veniat; quod & temporis, quo sponsus venit, id est, mediæ noctis circumstantia declarat, quæ parabolæ octaua pars est, quam qui ex consuetudine sine alia sententiæ significatione adductum esse putant, quod solerent sponsi media nocte ad domum sponsæ venire, quemadmodum hæreticorum interpretes dicunt, sensum mihi non solum non assequi, sed etiam euertere videntur, & inter se repugnantia coniungere. Si enim media nocte, non ante, sponsi veniebant, quomodo moram fecit, cum media nox nondum esset? quomodo visus est virginibus nimium morari, cum scirent ante mediam noctem venire non debere? Fuerunt veteres auctores, qui Christum media nocte venturum esse crederent, quod Chry. & Euth. probabile putant, & hymno quodam Ecclesiastico cõfirmari quodammodo videtur. Eam Hierony. Apostolicã traditionẽ vocat. vt in Pascha, ideo ante noctẽ mediam

diam populum dimittere non liceat, quod Christus ea hora, sicut olim in Aegypto, venturus crederetur, Iudæos etiam Messiam suum media nocte expectare. Sed in Christi sententia hærendum, *nescitis diem, neque horam*. Quod ergo media nocte venisse dicitur sponsus, nihil aliud significat, quam eo tempore venisse, quo minime expectabatur. Quis enim crederet media nocte venturum esse, cum omnes homines summa occupat quies, quem admodum recte Gregorius, Hilarius, Hieronymus, Augustinus eodem loco, Theophylactus, & Beda interpretantur? Nona pars est clamor, qui media nocte factus est, *ecce sponsus venit*. Hic proculdubio clamor ille est, qui capite præcedenti versu 31. per tubam, & vocem magnam significatus est, vt Origenes, Chrysostomus, Auctor imperfecti, Euthymius, Theophylactus, Hieronymus, & Augustinus epistola 120. cap. 34. exposuerunt. Decima pars est, quæ exponitur versu 7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades suas*, quod Hilarius de corporum resurrectione, atque reformatione interpretatur. Melius eadem epistola D. Augustin. Auctor imperfecti, & Beda hoc loco exponunt, audito rumore aduentus Christi fore, vt omnes homines, qui quasi oppressi somno de illo non cogitabant, veluti expergiscantur, sicut D. Paulus dicit, *Hora est iam nos de somno surgere, nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus*, ad Rom. 13. 11. Ornare vero lampades suas est opera, quæ quis facit, ad reddendam in iudicio eorum rationem in memoriam reuocare. Vndecima est, quod virgines fatuæ dicunt sapientibus, *Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur*, quare dubium non est, significari fore, vt homines, qui bona opera non habuerint, nimis sero, cum iudicabuntur, Sanctorum auxilium implorent, vt Auctor imperfecti interpretatur; quasi velint se aliorum bonis operibus tegere. Duodecima est, quod sapientes virgines respondent, *Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis*: vbi duo animaduersione digna sunt: alterũ quod sapientes virgines negent insipientibus auxilium, non, si possent, dare non velint: sed quod tam sero dare non possint, vt Chrysostomus, Euthymius & Theophylactus exponunt, aut quod probabilius est, quia vt Auctor imperfecti ait, nemo erit in illo tam horrendo iudicio, qui sibi satis confidat, satisq; bonorum operum habere videatur: hoc enim verba illa præ se ferunt, *ne forte non sufficiat nobis, & vobis*. Quibus verbis neque Ecclesiæ thesaurus, qui Sanctorum meritis constat, nec eorum in alios homines suffragia tolluntur, quasi vnius bona opera iuuare non possint alterum. Eadem enim ratione probaretur Sanctos etiam, dum viuerent, alios viuentes suis precibus iuuare non potuisse, quod omnibus scripturis sacris contrarium est, ex iisdem etiam discimus Sanctorum meritis mortuos adiuuari, hoc enim apud Lucam cap. 16. 9. Christus declarat. *Facite*, inquit, *vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*: sicut & aliorum fidem, atque laborem aliis sæpe prodesse, ex cap. 9. 2. multi, vt illic diximus, veteres auctores recte collegerunt, Videns, inquit, *Iesus fidem eorum dixit paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua*. Quid ergo est, quod hoc loco significatur? Illud nimirum, tantum in iudicio illo extremo vnumquemque ex propriis operibus, non ex alienis esse iudicandum, vt D. Paulus dicit 2. ad Corinth. 5. 10. & vnumquemque onus suum portaturum, vt ait ad Galat. 6. 5. Sic D. Augustinus epistola illa, quam sæpe citauimus 120. exponit; atque ita intelligendum est, quod Hilarius, & Chrysostomus scribunt, declarari hoc loco, neminem aliena opera iuuare. Alterum est, quod fatuæ virgines ad vendentes mittuntur, vt oleum sibi emant. Vendentes Origenes, & Auctor imperfecti Ecclesiæ Doctores interpretantur, qui verbum Dei non pretio, sed salute, & fidei confessione vendunt, sicut D. Paulus ait, *non quæro, quæ vestra sunt, sed vos* 2. ad Corinth. 12. 14. & sicut eos, quos ad Euangelium duxerat, gaudium suum, & coronam vocat ad Philippen. 4. 1. Augustinus vero, Gregorius, & Beda vendentes adulatores intelligunt, qui fallarum laudum fumos vendituare solent, quasi per Ironiam hæc dicta sint, Ite ad adulatores, quorũ laudationib. delectabamini, & videamus, quid vobis eorum laudes prodesse possunt. Hieronymus in hunc mundum fatuas virgines, id est, homines bona opera non habentes his verbis remitti putat, vt bonorum operum oleum multo sibi labore comparent. Credo hanc partem parabolæ non esse: sed ornamentum ex consuetudine eius rei, quæ aut poterat accidere, aut vero similis erat, ad explendam narrationem adiectum, sicut & quod sapientes virgines dicunt, *ne forte non sufficiat nobis, & vobis*, vtrumque enim non ad aliquid significandum, sed quia vero simile erat ad eum modum responsuras fuisse virgines, dixisse perhibentur. Itaque operæ pretium non facit, qui horum verborum sensum non necessaria subtilitate disquirit, id ex versu 10. intelligitur, vbi dicuntur virgines fatuæ ad emendum oleum abisse, nec enim eare significari potest eos, qui bona opera non habuerunt, in hunc mundum ad ea emenda, id est, comparanda esse remittendos. Vnusquisque enim referet, prout ante diem illum gesserit in corpore, siue bonum, siue malum, vt 2. ad Corinth. 5. 10. docet D. Paulus, sed dictum id est, quia vero simile erat virgines fatuas ad emendum oleum, cum ab aliis virginib. illud accipere nõ possent, ituras fuisse, & oportuit Christum verisimilem texere narrationem, quod si hoc aliquam significationem habet, illud tantum, vt mihi videtur, significare potest, homines stultos, & improuidos nimis sero, & cum tempus iam præterierit, bona voluturos opera comparare, & sero esse diligentes. Decimatertia pars est, quod sponsus dicatur venisse interim; quod nemo dubitat Christi ad iudicium aduentum significare. Decimaquarta, quod quæ paratæ erant cum sponso ad nuptias, id est ad nuptiarum locum, & conuiuium intrauerint; quo vita beata declaratur, vt Apocalypsis 19. 7. *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam Deo quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se*, & versu 9. *Et dixit mihi, scribe, beati, qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt*. Decimaquinta est, quod ianua clausa fuisse dicitur, cum fatuæ virgines redierunt, quod nihil aliud significat, quam eas nimis sero bona opera facere voluisse, cum tempus iam non esset operandi, sicut Christus dixit Ioannis 9. 4. *Venit nox, quando nemo potest operari*, neque vltra discutiendum est, quomodo fatuæ virgines peracto iam nouissimo iudicio in cœlum redierint, ianuamq; pulsauerint, & Christum sollicitauerint precibus, vt sibi aditum aperiret. Hæc enim omnia, & illa, quæ paulo ante diximus, non ad significandum, sed ad explendum, ornandumque parabolæ contextum adiecta sunt, neque quia id in cœlo euenturum est, sed quia inter homines vero simile erat, euenturum fuisse, &, vt ait Gregorius homilia in hæc verba 12. illud tantum indicatur, *Ibi iam à Deo non posse mereri, quod petit, qui hic noluit audire, quod iussit*.

Sanctorum meritis mortuos adiuuari.

12. *Nescio vos.*] Omnes & veteres, & noui Theologi obseruarunt sciendi verbum hoc loco, & aliis consimilibus non cognitionem, sed affectum declarare, & vt vocant, scientiam approbationis, quasi dicat Christus, non approbo vos, non agnosco pro filiis meis, aut, vt ait Auctor imperfecti, non video in vobis signaculum

Scire in scriptura idem nonnunquam, quod approbare.

Ium spiritus mei, de quo 2. ad Corinth. 1. 12. & ad Ephes. 1. 3 & 4 30. loquitur D. Paulus.

14. *Sicut enim homo peregre proficiscens.*] Imperfecta, & pendens oratio. Nihil enim est; quod particulæ *Sicut*, respondeat, compleatque sententiam, vt Origenes tractatu in Matthæum 33. animaduertit. Itaque intelligendum aliquid necessario; vt sic est regnum Dei, quemad modum vers. 1. dixit, *Simile est regnum cælorum decem virginibus*. Similis oratio apud Marcum cap. 13. 34. Potest dubitari, num eadem hæc parabola sit, atque illa, quæ apud Lucam est cap. 19. 11. multa enim à Matthæo hic, & à Luca illic dicuntur dissimilia. Lucas & alio loco, & occasione alia propositam narrat, cum prandisset apud Zachæum Ierosolymam veniens, antequam asino insidens ingrederetur: Matthæus cum sederet in Monte oliuarum tertio post celebrem illum ingressum die, vt cap. 24. 3. probauimus; Lucas decem, Matthæus tribus seruis dominum bona sua distribuisse narrat; Lucas singulis seruis minas singulas dedisse; Matthæus vni quinque talenta alteri duo, tertio vnum; Lucas primum seruum vna mina decem, secundum quinque lucrifecisse; Matthæus primum quinque talentis alia quinque, secundum duobus quatuor; Lucas seruum illum pigrum minam suam in sudario ligatam habuisse; Matthæus in terram defodisse. Quibus argumentis adductus Chrysostomus diuersas putat esse parabolas. Hieronymus tamen & Ambrosius in commentariis in caput decimũnonũ Lucæ, vnam faciunt. Hoc potius probo, & quia ab omnibus recentioribus etiam auctoribus eadem esse dicitur, à quibus nolo sine magnis argumentis dissentire: & quia vix vero videtur simile Christum tam breui temporis interuallo bis eandem parabolam diuersis verbis proposuisse. Quod ergo Lucas alio loco, & tempore, quam Matthæus propositam fuisse indicat, nouum non est, vt Euangelistæ in loci, ac temporis circumstantiis discrepare videantur, dum summæ rei gestæ non ordinis ac temporis rationem habent. Credendum ergo hæc Christum, antequam Ierosolymam ingrederetur, dixisse, quia id Lucas dixit, Matthæus tacuit, non contradixit. In cæteris vero rebus, quibus videntur diffidere, non Christi verba, sed totius parabolæ sensum explicare voluerunt: sensus autem & apud Lucam, & apud Matthæum, licet verba varient; idem est: estque credibile Matthæum potius, quam Lucam Christi verba retulisse, & quia præsent fuerat, & quia distinctius videtur totam parabolam enarrare. Fortasse Lucas, quia Christus in præcedente parabola regnum cœlorum decem virginibus comparauit, eundem hic numerum vsurpauit. Sed id ad sensum nihil refert. Vellem Augustinus in libris de consensu Euangelistarum suam de hac re sententiam exposuisset: sed quæstionem non proposuit. Videndum nunc est, quo parabolæ sensus spectet. Eodem, vt ait Euthymius, quo illa superior de fideli seruo, quem dominus longe abiens familiæ suæ dicitur præfecisse capite 24. 45. Eodem etiam, quo præcedens parabola decem virginum; acceptam à Deo fidem, & gratiam diligentia, bonisque operibus excolendam, atque augendam esse, vt de se 1. Corinth. 15. 10. ait Diuus Paulus, *Et gratia eius in me vacua non fuit: sed abundantius illis omnibus laborani*. Tum etiam vnumquemque ex propriis operibus iudicandum versicul. 21. & 23. Denique nos per gratiam à Deo acceptam eiusdem gratiæ accessionem mereri. Quæ partes parabolæ videri possunt duodecim sunt. Prima homo peregre proficiscens, quo nemo dubitare potest Christum significari. Expressius Lucas cap. 19. 11. *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum*. Nobilem enim vocat; sed non regem, quia nondum regni possessionem acceperat, qua accepta regem appellat; sicut & Matthæus nunc hominem, postea regem vers. 34. Secunda pars est, quod homo ille nobilis, id est Christus peregre dicatur proficisci, quod Chrysostomus, & Theophylactus de incarnatione videntur interpretari; quasi peregre profectus fuerit, cum è cœlo in terram venit; & peregre abierit, cum à terra in cœlum rediit, non quod cœlum à terra longe distet, sed quod status ille Christi cælestis, quo & ante incarnationem in forma Dei erat; & post ascensionem sedet ad dexteram patris, longissime ab eo distet, quo habitauit in nobis *habitu inuentus, vt homo*, aut potius *vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis*. Alij peregre profectum dicunt, quia in cœlum ascendit, quod longe abest à terra, vt Origenes Auctor imperfecti, Hieronymus, Beda. Alij, quod non nisi longo post tempore venturus esset, quemadmodum si multorum annorum peregrinationem suscepisset, vt Chrysostomus etiam indicauit. Hoc mihi magis placet. Nam loci distantia nihil; temporis vero longinquitas multum ad rem pertinebat. Voluit enim dominus longa absentia seruorum suorum fidem, diligentiamque experiri, vt c. 21. 33. & 24. 48. & supra hoc capite versu 5. Tertia sunt serui, quos maior pars veterum auctorum Ecclesiæ Doctores interpretantur, quod illis Christus diuersa talenta, id est aliis maiorem, aliis minorem gratiam ad prædicandum Euangelium, & ad exponendas scripturas sacras contulisse videatur, vt Origenes tractatu in Matth. 33. Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Euthymius, & Theophylactus in commentariis, & D. Ambrosius in caput Lucæ 19. & Cæsarius homilia 22. In hanc sententiam Iustinus in Tryphone hanc parabolam aut exposuit, aut accommodauit. Alij seruos omnes homines, saltem Christianos intelligunt: omnibus enim Deus talentum aliquod, id est gratiam aliquam dedit, qua negotiarentur; id est adiuncta sua diligentia, & eiusdem gratiæ incrementum, & vitam æternam mererentur. Sic Anastasius quæstione 84. & Theophilus Antiochenus libro primo Allegoriarum. Hanc ego interpretationem altera meliorem iudico, quia, vt ait Lucas, non solis Apostolis, qui Euangelij Doctores erant; sed omnibus, qui aderant, auditoribus parabolam Christus proposuit, & quia, vt sæpe monere soleo, non est fine necessariis argumentis scripturæ sententia restringenda.

Philip. 2. 7.
Psal. 21. 7.

Vocauit.] Adnotarunt quidam nouorum hæreticorum interpretes hanc in vocandi verbo vim esse, vt significetur nullum Ecclesiæ Doctorem, nisi legitime vocatum, Euangelium debere prædicare. Iam docuimus non agi tantum de Doctoribus. Itaque futilis est ista subtilitas; sed non est tamen, quamuis aduersariorum, consilium contemnendum; recte enim monent nos; vt eos, quia legitime vocati non sunt, non Ecclesiæ Doctores, sed hæreticos esse intelligamus. Quarta pars est quod dicatur homo ille seruis suis bona sua tradidisse, quod versu 15. & deinceps nomine talentorum explicatur. Itaque eadem pars parabolæ est, *tradidit eis bona sua*, & quod postea sequitur, *vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij vero vnum*. Talenta ergo, & bona quæ Deus hominibus distribuit Diuus Ambrosius in commentariis in cap. 19. Lucæ naturalem rationem esse dicit, quam qui diligenter excolit, dignus videtur esse, vt eius naturæ gratia insuper addatur, id est, vt plura illi committantur talenta. Hoc & nimis late patet, quia omnibus hominibus natura data est, cum Christus de solis fidelibus loqui videatur, & non video, quomodo cum eo verbo, quod sequitur versu 15. cohærere possit; *vnicuique secundum propriam virtutem*; nec enim natura, aut naturalis ratio vnicuiq; secundũ

propriam virtutem data est, cum nemo, antequã naturam haberet, virtutem vllam habere posset. Alii bona, & diuersa talenta diuersa officia Ecclesiastica interpretantur; quale est Episcopi, Presbyteri, Diaconi, vt Auctor imperfecti homilia quinquagesima tertia. Alii sensus, vt Hieronymus, & Beda, quorum interpretatio eadem ratione, qua illa prima D. Ambrosij refelli potest. Plerique talentum ipsum Euangelium, & verbum Dei, quod Doctoribus exponendum, atque annuntiandum committitur, intelligunt, vt Iustinus in dialogo contra Tryphonem, Origenes tractatu in Matthæum 35. Hilarius cano. 27. Chrysostomus, & Theophylactus in hunc locum. Alii generalius omnia gratiæ, quam vocant gratis datæ genera per talenta diuersa intelligenda esse volunt, vt Anastasius quæstione octuagesima quarta. Quæ omnes interpretationes nimis mihi Christi sensum restringere videntur. Itaque generaliter expono talenta omnia dona, quæ à Deo hominibus dari solent, significare: inter quæ gratia, quam vocant, gratum faciens, cuius superiores auctores non meminerunt, primum locum tenet. Eam Deus hominibus tribuit, vt adhibita sua ex parte diligentia multiplicent, & augeant, non vt in terram defodiant, id est, otiosam esse sinant, quemadmodum de se dixit D. Paulus, *& gratia eius in me vacua non fuit*, 1. ad Cor. 15. 10. & sicut eosdem monet Corinthios, dent operam, ne gratiam Dei frustra accepisse videantur 2. ad Corinth. 6. 1. Quinta para parabolæ videri potest numerus talentorum, quod alii quinque, alii duo, alii vnum tantum data iint. Hoc enim Hieronymum, & Bedam aliosque nonnullos impulit interpretes, vt sabtiliter quærerent, quid per quinque, quid per duo, quid per vnum significaretur, &, vt alii per quinque talenta quinque sensus, per duo intellectum, & voluntatem; per vnum memoriam; alii per quinque talenta quinque legis libros; per duo vetus, nouumque Testamentum; per vnum totam scripturam sacrã interpretarentur: quod sententiæ Christi videtur esse contrarium, qui haud dubie plus per quinque, quam per duo, quam per vnum significare voluit, horum vero magnorum licet auctorum ratione, atque sententia plus duo, quam quinque significarent. Itaque hunc ego numerum nihil ad sensum parabolæ pertinere arbitror, quod ex Luca capit. 19. 13. manifestum est, qui non alii quinque, alii duo, alii vnum talentum, sed singulis seruis singulas minas datas fuisse dicit. Quod si numerus ad parabolæ sententiam pertineret, Lucas eum minime variasset: mutasset enim Christi sententiam. Quia vero illud in parabola potissimum agebatur, vt doceret Christus alios homines cum gratia Dei diligentius, alios negligentius cooperari, hoc tantum Lucas expressit dicens, vnum ex decem illis seruis vna mina decem; alium quinque lucrifecisse. Si quid numerus apud Matthæum mysterii habet, hoc tantũ habet, vt generaliter significetur nec omnibus hominibus æqualia à Deo dona dari, nec æqualiter oẽs cum acceptis cooperari doniis. Quod autem dicat quinq; potius, quam sex, duo potius, quam tria, in eo nihil existimo esse mysterii. Quod vero ait Christus talenta distributa esse, *vnicuique secundum propriam virtutem*, haud facile est interpretari. Hilarius, Auctor imperfecti, & Theophylactus propriam cuiusque virtutem fidem intelligere videntur, quam prout quisque maiorem, aut minorem habet, maiorem, aut minorem à Deo accipit gratiam. Periculosa sententia, si intelligant nos fidem ex nobis ipsis habere, vt propria cuiusque virtus dici possit. Nam vt ait D. Paulus, *Dei donum est*. Fuit in eo Origenes errore, vt ex commentariis in hunc locum apparet; fuit aliquãdo etiam D. Augustinus, vt ipse se reprehendens

Eph. 2. 8.

A aduersus Pelagianos scribens sæpe testatur; melius Hieronymus, & Beda videntur interpretari *vnicuique secundum propriam virtutem*, id est, prout se quisq; ad recipiendam gratiam disponit; hoc enim Ecclesiasticum est dogma, licet hæretici repugnent, & omnino verum, quamuis non ausim affirmare, id Christum dicere voluisse: In medio relinquo. Nam aut vera est interpretatio, aut similima veræ. Non existimaue: in absurdum, si quis dixerit propriam cuiusque virtutem naturam esse, quam etsi ex Deo, non ex nobis ipsis habemus, tamen nihil tam nostrum vocare possumus; & est valde meo iudicio vero simile, Deum in distribuendis donis suis naturæ vniusq; iusque rationem habere: quis enim dubitet Moysi propterea B gubernandi spiritum, & gratiam potius, quam aliis contulisse, quia natura sua prudentissimus, &, vt scriptura testatur, omnium hominum mitissimus erat? Scio & posse, & aliquando solere balbutientes Esaias adhibitis ex altari carbonibus eloquentes efficere. Scio & per Asinam loqui: sed hoc rarum, illud vsitatum est. Quanquam mea hæc est sententia, non illa quidem omnino certa, sed certis, vt mihi videtur probabilior, verbum hoc, *vnicuique secundum propriam virtutem*, non ad aliquid in parabola significandum, sed ad explendam parabolæ narrationem ex consuetudine hominum, ex quibus parabola sumebatur, Christum adhibuisse, cuiusmodi exempla multa iam in superioribus parabolis adnotauimus. vt in hoc ipso capite versu decimo, vndecimo, & duodecimo. C Quia ergo solent homines bona sua seruis non temere, & æqualiter, sed pro cuiusque virtute, ac fide distribuere, dixit Christus hominem illum peregre proficiscentem alii quinque, alii duo, alii vnum talentum tradidisse, *vnicuique secundum propriam virtutem*. non quod Deus secundum propriam cuiusque virtutem gratiam distribuat; in eo enim non est parabola ad rem significatam accommodanda; sed quod id homines, de quibus Christus loquebatur, facere soleant, &, vt sæpe diximus, voluit Christus in parabolis vero similia, & fieri solita narrare, etiamsi nihil ad finem parabolæ pertinerent. Sex a pars est, quod dicitur versu 20. *Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum*. Similiter, quod de eo, D qui duo acceperat talenta, dicitur versu 22 alia duo lucratum esse, quid enim sit alia talenta superlucrari, varie veteres interpretes exponunt. Illi, quos diximus per talentum verbum Dei intellexisse, præterea etiam Anastasius plura talenta superlucrari interpretantur plures homines Christianos facere, sicut loquitur Diuus Paulus prima epistolæ, ad Cor. nono, decimonono, vigesimo. *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem, & factus sum Iudæus, tamquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer, iis, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, vt eos, qui sub lege erant, lucrifacerem*. Alii plura talenta superlucrari esse dicunt maiorẽ scripturarum, quę sibi cõmissæ sunt, & diuinarum rerũ notitiam sibi cõparare, vt Hieron. in cõmentariis. Alii fidei opera adiungere E vt Hilar. can. 27. Hęc omnia Christi sententiã mimis reddunt angustam: itaque Auctoris imperfecti mihi placet interpretatio, vt accepto talento plura talenta superlucrari sit accepta gratia beneuentendo gratiæ accessionem mereri, hoc enim & Catholica docet Ecclesia, & apte conuenit in hunc locum, vbi id Christus agebat, vt doceret eos, qui acceptis talentis bene, diligenterque negotiari essent dignos esse, quibus plura talenta traderentur. Hoc enim est, quod ait versu 28. *Tollite itaque ab eo talentum, & date ei, qui habet decem talenta*, & versu vigesimo nono. *Omni habenti dabitur, & abundabit*. Nisi forte magis placet, plura talenta lucrari hoc esse

per

Num. 12. 3.
Esa. 6. 6.
Num. 22. 28

per acceptam gratiam plura bona opera perficere; vnde illud consequatur, quod modo dicebamus, vt quo quisque plura bona opera facit, maiorem gratiæ accessionem meretur; sicut illi, qui alia quinque talenta superlucratus fuerat, vnum insuper talentum inutilis serui datum est. Septima pars ex versu. decimo octauo. *Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui*. Itaque videndum est, quid sit talentum in terram defodere. Duo mihi videntur hac re significari; nimia negotiandi negligentia, cui opponitur, quod postea huiusmodi seruo Dominus dicit versu vigesimo septimo. *Oportuit te committere pecuniam meam nummulario*, nummulariis enim damus eam pecuniam, qua negotiari volumus; in terram defodimus eam, quam otiosam habemus: defodere ergo talentum est, gratiam Dei, vt loquitur D. Paulus, in vacuum accepisse. Significatur deinde nimis quidam timor perdendi talenti. Vtrumque vsu venire solet his, qui nimio quodam metu vota, aut Euangelica consilia violandi dicunt se sola præceptorum obseruatione esse velle contentos, ne dum consilia obseruare volunt, ne præcepta quidem obseruent; id est dum talentum ad negotiandum exponunt, non solum lucrum nullum faciant, sed sortem etiam perdant: nam plerumque & lucrum perdunt, & sortem, & neque consilia obseruant Euangelica, neque præcepta; sicut seruus ille negligens caussatus se austerum, & rigidum habere dominum, qui meteret, vbi non seminasset, ideoque talentum in terram defodiens non solum nullum fecit lucrum, sed talentum etiam, quod maxime volebat defodiendo seruare, C perdidit. Auctor operis imperfecti talentum in terram defodere esse dicit acceptam gratiam obruere carnali vita; Ambrosius vero in commentariis ad id caput Lucæ rectam, naturalemque rationem obruere voluptate. Sed hæc allegorica sunt. Ille, quem indicauimus, nisi fallor, verus est sensus; Lucas non dicit seruum illum negligentem acceptam minam in terram defodisse; sed sudario illigasse, eodem sensu. Vtraque enim metaphora, quamuis diuersa, idem significatur, gratiam, dum nimis timide seruare volumus, otiosam reddi, & ad extremum amitti. Dubitant nonnulli cur potius Christus dixerit seruum illum, qui vnum, quam cæteros, qui plura acceperant talenta, in terram ea defodisse. Nihil fortasis in eo mysterij est, cum D Lucas dicat singulos seruos minas singulas accepisse; si quid autem est, hoc esse arbitror, vt serui illius culpa, negligentiaque exaggeretur, qui cum minus accepisset, minore quoque labore & acceptum seruare, & eo negotiari potuit; quod cum non fecerit, dignus fuit, à quo illud ipsum, quod acceperat vnum talentum tolleretur. Quod non ita ad rem parabolæ subiectam accommodandum esse puto, vt significetur semper eos, qui minus à Deo gratiarum acceperunt, esse in eis excolendis negligentiores. Nec enim id perpetuo verum est, sed vt significetur magis esse reprehendendos, qui cum minus oneris acceperint, minus diligenter, fortiterque tulerunt; & qui cum minus acceperint gratiæ, minus bene rationem reddiderunt, quia E facilius est paruæ, quam magnæ pecuniæ rationem reddere. Octaua est versu decimonono. *Post multum vero temporis venit dominus seruorum illorum*: qua parte dubium non est secundum Christi aduentum significari, qui longo post tempore futurus erat. Nona est, quod eodem loco dicitur, *& posuit rationem cum eis*, quod nihil aliud significat, quam Christum in iudicio rationem acceptæ gratiæ ab omnibus, qui se eius seruos profitentur, exacturum esse. Decima est versu vigesimoprimo. *Ait illi dominus eius, Euge serue bone, & fidelis, quia in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam*, quod idem

1. Cor. 6. 1.

Contra Eu angelicam con silia metu in ani mam ac cepistis.

A & alteri seruo, qui duo talenta multiplicauerat versu vigesimo tertio dicit. Hac re docet Christus maiora se bonis seruis, quam ipsorum merita, præmia daturum esse, quia *non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*, ad Romanos 8. 18. & *nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Dominus iis, qui diligunt illum*. Isaiæ 64. 4. & 1. ad Corinth. 2. 9. vt Hieronymus obseruauit. Quid ergo? aliquid accepturi sumus præmij, quod meriti non fuerimus? minimè id quidem dico; omne enim, quod habituri sumus præmium, aut meriti erimus, aut præmium non erit: sed quia non ad æqualitatem iustitiæ, sed ad analogiam dantis, & accipientis aduertendum est, præmium dicitur maius esse, quam meritum. Nota est Alexandri vetus historia, qui cum poetæ, vt opinor, propter compositum carmen vim magnam pecuniæ iussisset dari, isque respondisset, nimium hoc est poetæ, subiecit, at Alexandro non est nimium. Quod sequitur, *in gaudium Domini tui*, non est pars parabolæ distincta, sed explicatio superioris *super multa te constituam*. Hoc enim est super multa seruum constituere, admittere illum ad gaudium domini sui, id est eiusdem regni, eiusdem gloriæ, & eiusdem, quæ inde percipitur. Lætitiæ participem efficere; quemadmodum & de ipso Christo dictum est ad Philippenses 2. 7. 8. 9. *Exinaniuit semetipsum formam serui accipiens, & habitu inuentus, vt homo, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, Propter quod & Deus exaltauit illum*: & sicut de Corinthis dicit Diuus Paulus 2. ad Corinth. 1. 7. C *Spes nostra firma est pro vobis, scientes, quod sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis*, & 2. ad Timoth. 2. 12. *si sustinebimus, & conregnabimus*. Lucas capite 19. 17. aliquanto aliter scribit, *Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates*, quia vna nimirum mina decem lucrifecerat, & rursus de altero seruo, qui vna mina quinque lucratus fuerat, *& tu* inquit vers. 19. *esto super quinque ciuitates*, quod non est in specie, sed in genere ad rem significatam accommodandum: nec enim sensus est fore, vt in cœlo homines aut ciuitatibus, aut vlli omnino officio præficiantur, sed hoc tantũ fore, vt pro suis meritis præmia alij maiora accipiant, alij minora, sed ex consuetudine, aut Christus, aut Euangelista non verba, sed sensum D Christi exprimens dixit, *Esto super decem ciuitates*, quia de rege loquebatur, & regum consuetudo est, benemeritos virorũ gubernandis præficere ciuitatibus. Vndecima pars est versiculo vigesimoquarto. *Accedens autem, & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine scio, quia homo durus es, metis, vbi non seminasti: & congregas, vbi non sparsisti*: quam nonnulli auctores necessariam, & propriam parabolæ partem facere videntur, quod id Christus ver. 26. concedere videatur. Itaque quidam interpretantur, *metis, vbi non seminasti*, id est gentes sine lege iustificas, & iustitiam ab illis colligis, in quorum animis legis sementem non feceras: cuius interpretationis auctor est Hilarius. D. vero Hieronymus *metis, vbi non seminasti*, id est non solum ab his, quibus aut Mosaicam, aut Euangelicam legem tradidisti: sed etiam à Philosophis, qui sine lege viuunt, bona opera requiris. Ego hanc non arbitror partem esse parabolæ, sed adiectitium quoddam supplementum: ad explicandam vero similem narrationem: nec enim credibile est quemquam damnatum à Christo ita illi responsurum esse: sed fuit vero simile ita fuisse negligentem seruum Domino traditæ pecuniæ rationem exigenti responsurum, vt in illum negligentiæ suæ culpam reiceret, & suam inertiam Domini seueritate excusaret. Quod ergo sequitur versiculo vigesimosexto. *Serue male, & piger, sciebas, quia meto, vbi nõ semino: & cõgrego, vbi non sparsi*, non

Quo sensu præmium bonorum maius quam meritum.

sparsi, non ita accipiendum est, quasi & malus seruus dixerat, bonus Dominus verum esse fateatur; sed ita quasi non ex veritate, sed ex serui, quocum dominus loquebatur, opinione dictum sit. Voluit enim illum propriis verbis coarguere, quemadmodum Lucas expressit c. 19. 22. *De ore tuo te iudico, seruе nequam.* Id Euthymius adnotauit. Duodecima est versu 27. *oportuit ergo te committere pecuniam meã nummularis*, quod sic quidã interpretantur, oportuit te verbum Dei, quod tibi commissum fuerat, cum aliis etiam Ecclesiæ doctoribus communicare, qui idem alios docere possent, qua communicatione fuisset multiplicatũ. quẽadmodũ ad Timoth. scribit D. Paulus 2. epistola cap. 2. 2. *Et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.* Ita Origenes, Hieronymus, Beda, & Euthymius. Alii num mularios populum esse dicunt, & omnes qui Euangelium audire possunt, qu bus dum verbum Dei explicatur, magis ac magis crescit. Ad hunc modum Chrysostomus, Hilarius, Auctor imperfecti. Theophylactus etiam, Hieronymus & Beda sic interpretantur. Im supra monuimus per talentum non solum verbum Dei esse intelligendum, quapropter hæ duæ interpretationes, etsi aliqua ex parte veræ sunt, tamen plene non sunt, atque perfectæ. Itaque non existimo nimis subtiliter disquirendum esse, quid significet pecuniam committere nummularis; neque enim vt arbitror, necessaria parabolæ pars est: hoc tantum significat gratiam, quam à Deo acceperimus, omni studio, omni diligentia, omni arte multiplicandam, quemadmodum diligentes mercatores solent pecuniam ne otiosa iaceat, nummularis in fœnus dare. Posuit autem Christus exemplum in re vtilissima, & in vna specie, ex qua totum genus intelligeretur. Nec enim vult Deus, vt malis artibus gratiam multiplicemus, nec fœnus, & vsuram probat sed negotiatoris diligentiam requirit; quemadmodum cum seruum illum laudat, qui domino suo centum cados olei debebat, dixit, *Accipe cautionem tuam, & sede, cito scribe quinquaginta*, Lucæ 16. 6. cumque eius exemplo iubet nos facere amicos de mammona iniquitatis, non enim serui fraudem approbauit, sed industriam, atque prudentiam, qua vult nos etiam in diuinis rebus vti. Sunt qui duo verba *seruе male, & piger*, ita distinguant, vt malum, quia infidelis, pigrum, quia negligens fuerat, appellauerit, vt Origenes, Hieronymus, Beda, & Auctor operis imperfecti. Decima tertia est eodem versu, *& veniens ego recepissem vtiq; cum vsura.* Vsuram Origenes, Hilarius, Chrysostomus, Hieronymus, & omnes, quos supra diximus per talentum Dei verbum interpretati, auditorum fructum, & vtilitatem intelligunt, accommodate id quidem, sed anguste, quia, vt docuimus, latius patet sententia. Melius auctor imperfecti per vsuram gratiæ, & iustitiæ incrementum intelligit, quod accepta gratia bene, aegnauiter vtentibus semper accidit. Ex vtraque interpretatione vna conficiet potest, quæ Christi sententiam exæquet, vt vsuræ nomine quidquid vtilitatis, aut illi, qui gratiam accipit, aut aliis, quibus per eam ministrant, intelligamus. Decima quarta est versu 28. *Tollite ita que ab eo talentum*: quod Origenes sic exponit, quasi docendi gratia negligentibus doctoribus auferatur. Hoc etiam generaliter interpretor Dei dona iis, qui non bene illis vtantur, tolli solere, quod & præcipue, & semper in gratia gratum facienti verum est, in aliis sæpe: nec enim semper docendi, & vaticinandi donum, & alia eiusmodi genetris continuo si quis illis abutatur, auferuntur. Decima quinta videri potest, quod eodem loco dicitur: *& date ei qui habet decem talenta*: sed hanc non existimo proprie partem esse parabolæ; nec enim eadem gratia, quæ vni tollitur, alteri datur; sed dictum id est quasi ita inter hominem fieri solet, vt pecunia ab infideli, & negligenti seruo ablata, fideli, ac diligenti tradatur, aut quia vero simile erat id dominum facturum fuisse, quamuis non idem Deus faciat; non ergo significatur quod Deus faciat, sed quod negligentes, quod diligentes homines mereantur. Potest lector aliquis dubitare, quomodo post iudicium rationes ponendæ sint, gratia aliis auferenda, aliis conferenda sit, non quidem eadem; id enim iam docuimus faciendum non esse; sed alia, atque alia. Respondeo, aut id non pertinere ad finem propositæ parabolæ, nec esse ad sententiam accommodandum, aut si pertinet, non de vltimo, sed de quotidianis priusquẽ iudicii intelligendum, quamuis propriæ parabola ad vltimum iudicium spectet. Iudicat enim quotidie homines Deus, & indignis gratiam auferit, dignis auget. Hactenus exposita parabola est: sequitur parabolæ conclusio generali comprehensa sententia.

29. *Omni enim habenti dabitur, & abundabit.*] Origenes ad hunc modum exponit, omni habenti ex se fidem dabitur gratia, quam ex se non habet: quem errorem, vt caueret, supra lectorem monuimus; eodem fere modo Auctor imperfecti, Hieronymus, & Beda, nisi quod non dicunt fidem quemquam ex se habere. *Potest*, inquit Hieronymus. *Et sic intelligi ei, qui fidem habet, & bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere, vt homo habuerit, dabitur à bono iudice, qui autem fidem non habuerit, etiam cæteras virtutes quas videbatur naturaliter possidere, perdet.* Hilarius vero, omni habenti Euangelium, & lex etiam dabitur, non recipienti autem Euangelium, lex etiam auferetur. Ego vtrumque accommodate ad rem subiectam interpretandum esse arbitror. Agebatur de duobus seruis, quorum alter plus pecuniæ reddiderat, quam acceperat, alter tantundem; *Ecce*, inquit, *habes, quod tuum est*, significatur ergo non quidem generaliter omni habenti dari, & omni non habenti auferri, sed omni, qui plus habet gratiæ, quam acceperat, quia eam adhibita diligentia multiplicauit, maiorem quoque dari gratiam, & omni qui gratiam, quam accepit, non multiplicat, sed otiosam, & inutilem retinet, eam ipsam quam habet, gratiam auferri, quia indignum se reddidit, vt haberet. Quæritur à quibusdam, cur non dixerit, id quod habet, *sed id, quod videtur habere.* Respondet Hieronymus fuam de fide interpretationem sequens. *Quidquid sine fide Christi est non ei debet imputari, qui male ea abusus est, sed illi, qui malo etiam seruo naturæ bonum tribuit.* Auctor vero imperfecti, quia fides, quæ sine bonis operibus est, vera fides non est, sed videtur esse, quod idem alicubi Gregorius scripsit: sed nolunt dicere fidem sine operibus veram fidem non esse, sed inutilem, inanem, mortuam, quemadmodum Diuus Iacobus appellauit. Veram ego rationem, cur Christus dixerit, *quod videtur habere*, esse puto, quod seruus ille, qui pecuniam in terram defoderat, perinde pecuniam habebat, ac si non haberet, quia otiosa, & inutilis erat, significat ergo eos, qui similiter gratiam Dei habent, ita vt per eam nihil boni agere conentur, non tam habere, quam habere videri gratiam. Dicat aliquis, si vere gratiã habet, qfic habet quomodo dixit paulo ante *nõ habbit*? Iã dixim' illud *nõ habenti* non esse ad acceptam gratiam referendum, sed ad gratiæ incrementum, quod cum habere deberet, non habet, nam seruus ille talentum, quod acceperat, habebat, sed lucrum non habebat: de lucro ergo dictum est *non habenti*, de talento vero, qm habebat quidem, sed inutiliter, & non aliter, quam si non haberet, dictum est, quod sequitur, *& quod videtur habere, auferetur ab eo.*

Hom. 39. in Euang.

30. In

30. *In tenebras exteriores.*] De tenebris exterioribus cap. 8. 12. à nobis dictum est.

31. *Cum venerit filius hominis.*] Videtur explicatio hæc esse parabolæ præcedentis; declarat enim Christus, quomodo in iudicio rationes cum seruis suis posituros sit, vt dixerat vers. 19. quemadmodum auctor imperfecti adnotauit. Cur filius hominis Christus appelletur, diximus cap. 8. 20.

In maiestate sua.] Id est, ostendens maiestatem suam, quam tunc, cum hæc diceret, non ostendebat. Opponit enim tacite præsenti futurum tempus, & primo aduentui secundum. Probabile, quod Chrysostomus, & Hieronymus existimant, propterea Christum de futura sua maiestate, & gloria mentionem intulisse, quia paulo post mortem erat ditturus, vt præsentem infirmitatem futura compensaret: gloria, & discipulorum animos, ne in fide nutarent, erigeret; quod & alijs locis fecisse, sæpe supra obseruauimus.

Et omnes angeli cum eo.] Omnes angelos cum eo venturos dicit, & vt declaret omnes illius esse, & vt futuram aduentus sui maiestatem ante oculos ponat: quemadmodum enim regem in publicum alicuius magnæ rei causa procedentem omnes eius ministri prosequuntur: ita omnes angeli Christum ad iudicium venientem comitaturi sunt. Venient etiam omnes, vt putat Chrysostomus, vt testes fint actionum eorum, qui iudicandi sunt, quia *omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis*, ad Hebræos 1. 14.

Tunc sedebit.] Non significat ante non esse sessurum: sedet enim etiam nunc ad dexteram patris, quæ sedes maiestatis est: sed tacita est antithesis inter tempus secundi aduentus, & primi, cum hæc Christus diceba: nondum enim sedebat in sede maiestatis suæ. Nec loquitur de veritate, sed de demonstratione maiestatis: vere enim etiam nunc sedet, sed homines non vident, tunc sedentem videbunt; propterea dicit, tunc sessurum esse.

Hebraismus. Quid per sedem Christi iudicis intelligendum.

Super sedem maiestatis suæ.] δόξης αὐτοῦ, gloriæ suæ, Hebraismus pro super sede sua gloriosa, & illustri. Disputat Origenes tractatu in Matthæum trigesimo quarto, qualis ea sedes futura sit; existimat autem per sedem, aut sanctorum perfectiones, atque virtutes intelligendas, in quibus Christus sessurus dicitur, quia sanctis comitatus veniet, vt in ipsis quodammodo insidere videatur; pertinet autem hoc ad regiam maiestatem; solent enim Imperatores aliquando principum humeris gestari. Eandem interpretationem auctor imperfecti videtur approbare, aut angelos, qui propterea Throni nominantur ad Colos. 16. quod super eos Deus sedeat, Psalm. 98. 1. *Qui sedet super Cherubim, moueatur terra*, & Psalm. 79. 2. *Qui sedes super Cherubim manifestare coram Ephraim, Beniamin, & Manasse.* Beda sedem maiestatis Christi Ecclesiam interpretatur, quæ quasi tribunal eius est. Hæc omnia etsi speciem habent probabilitatis, plus habent allegoriæ, quam litteralis interpretationis. Itaque in re prorsus incerta, quod vero mihi videtur esse similimum, sequor; Christũ super nubem aliquam lucidam, & illustrem sessurum esse, & quia nube euectus in cœlum est Act. 1. 9. & ver. 11. eodem modo dicitur esse venturus; quamuis id non tam ad nubem, quam ad veritatem aduentus referri posse sciam, & quia vbique in nubibus cœli venturus dicitur, vt cap. 24. 30. & 26. 64. & quia per nubem videtur semper diuina maiestas declarari, vt cap. 17. 5. & Exodi. 16. 10.

An omnes homines in iudicio gente vnis retentur.

32. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes.*] Hic etiam Origenes disputat, an omnes omnino gentes congregandæ sint, an illę tantum, quæ tunc in viuis fuerint, aut soli Christiani: & ij an omnes, an ij tantum, qui, vt ait Diuus Paulus, residui fuerint; & ille, & Euthymius existimant solos congregandos esse Christianos, quia cæteri iam iudicati sunt, vt ait Diuus Ioann. cap. 3. 18. Beda quatuor hominum ordines esse dicit; alij enim, inquit, non iudicabuntur, sed iudicabunt, vt Apostoli, quibus dictum est: *Sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel*, cap. 19. 28. & de quibus ait Diuus Paulus, *nescitis, quia angelos iudicabimus.* 1. ad Corinth. 6. 3. alios, qui iudicabuntur, non iudicabant; salui tamen erunt. vt illi quibus dicetur. *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: esuriui enim & dedistis mihi manducare: situi, & dedistis mihi bibere*, infra vers. 34. 35. alij nec iudicabunt, nec iudicabuntur, sed peribunt; quales erunt omnes qui extra Ecclesiam reperientur, de quibus dicitur Psalm. 1. 5. *non resurgent impij in iudicio*: alij non iudicabunt, sed iudicabuntur, & iudicio condemnati perbunt, vt illi quibus dicetur, *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare*, ut ira verficul. 41. & 42. scriptura vbique omnes homines staturos esse dicit *ante tribunal Christi*, vt *referat vnusquisque propria corporis, prout gessit in corpore siue bonum, siue malum* ad Romanos 14. 10. & 2. ad Corinth. 5. 10. Quod autem ait Diuus Ioann. *Qui non credit, iam iudicatus est*, recte Theologi interpretari solent, non opus est, vt eius causa iudicio discutiatur, & vt eorum verbis vtar, iam iudicatus est iudicio discussionis, quo minime indiget, sed nondum iudicatus iudicio approbationis. Denique sensus est, adeo mala est eiur causa, vt opus non sit, vt in iudicium trãstanda deferatur: eum enim non credat, is ipse condemnat, sicut de hæretico dicit Diuus Paulus ad Titum 3. 11. *Subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.* Solent in schola à Theologis quædam obiici, primum, quod illa verba, *Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare*, & illa his contraria, *Esuriui, & dedistis mihi manducare*, non possunt ad omnes homines pertinere. Multi enim damnandi sunt, qui esurientem Christum non viderunt; eu is illam penitus ignorarent, nec scirent pauperes eius personam gerere; deinde infantes, qui aut saluandi, aut damnandi sunt, nec propterea saluabuntur, quia Christum esurientem pauerunt, nec propterea damnabuntur, quia non pauerunt; non ergo in iudicium venturi sunt. Vna est huiusmodi omnes obiectiones, & expedita responsio, Christum vnam speciem pro toto genere posuisse, sicut in exemplis facere consueuimus; nec enim omnibus, qui saluandi sunt, dicturus est, *Esuriui enim, & dedistis mihi manducare*, nec omnibus, qui damnandi, *Esuriui, & non dedistis mihi manducare*, sed quibusdam: hoc enim exemplo tantum docere voluit, se neminem temere aut saluaturum, aut damnaturum esse, sed iustissima de causa, eaque publice, & coram hominibus declarata, quemadmodum in forensibus sententijs fieri solet; vnde videtur Christus metaphoram sumere voluisse. Ergo & infantes, & infideles omnes iudicabuntur; sed illis, cur aut saluentur, aut condemnentur, alia reddetur causa. Potest aliquis dubitare, cur potius dixerit, *congregabuntur omnes gentes*, quam omnes homines: fortasse quia illud plus ponderis habebat; explicatur enim nomine omnium gentium non solum omnium hominum multitudo; sed etiam varietas, & faciebat ad iudicis maiestatem, vt explicaretur cum diuersarum gentium iudicem futurum esse.

1. Thes. 4. 1

Cap. 18. Iudicium discussionis & approbationis.

Cur boni à malis comparati.

33. *Et statuet oues quidem à dexteris suis, hedos autẽ à sinistris.*] Minime dubiũ est bonos oues, malos hedos appellari, cur autem, id est dubium. Origenes, Euthymius, & Theophylactus, bonos quidem

oues, quia mites sunt, malos hircos, quia asperi, & per præruptaascendentes, id est, non recta, & plana incedentes via, vocari putant. Hilarius vero & Chrysostomus, itemque Euthymius, & Theophylactus bonos oues, quia vtiles, & fructuosi; malos hircos, quia infructuosi sunt. Credo ego primum propterea Christū ouium, & hœdorum metaphora vsum fuisse, quia versu præcedenti dixerat, *& separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis*, per oues autem bonos, per hœdos malos intelligi voluisse, quia oues hœdis meliores sunt. Eademque de causa dicit se oues ad dexteram, hœdos ad sinistram positurum esse, quia locus dexter sinistro honorificentior est, quemadmodum & Hilarius indicauit, cuius sententiam magis probo, quam illam Origenis, Hieronymi, Bedæ, & Auctoris operis imperfecti, qui ex stimant propterea bonos ad dexteram, malos ad sinistram futuros esse, quod in scripturis sacris dextera bonum sinistra malum significare soleat, vt Ecclesiastis 10. 2. *Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius*, id est, cor sapientis semper bonum, cor stulti semper malum cogitat. Solet quæri, vbi infantes futuri sint, qui sine baptismo ex hac vita decesserunt, cum non sint propter opera sed propter vitiosam originem condemnandi. Certus, & minime hæsitans respondeo ad sinistram futuros esse, sicut ad dexteram alios infantes, qui non propter bona opera, sed propter susceptū baptismi gratiam saluandi sunt. At in iudicio, vt ex sententia manifestum videtur esse, non nisi de bonis, malisque operibus agetur. Id constanter nego: merita enim cuiusque ponderabuntur, quæ non semper in operibus, sed in solo aliquando animo, in sola gratia, in sola origine consistunt: sed, vt diximus, non fuit Christo propositum omnes causas, cur alii saluandi, alii damnandi essent, explicare, sed exemplum tantum in vna specie proponere, ex quo aliæ etiam species, & causæ intelligerentur.

Infantes nō baptizati in iudicio ad sinistram erunt.

34 *Tunc dicet rex.*] Non vocauerat se regem ante, sed hominem, & filium hominis, & apud Lucam hominem nobilem, qui peregre profectus esset, vt regni capesseret possessionem, nunc vocat regem, quia de eo tempore loquitur, quo accepto iam regno rediturus est: tum etiam, quia ante nondum regiam descripserat maiestatem: nunc ea descripta merito se regem appellat.

Hic qui à dextris eius erunt.] Incipit ab honorabilioribus morem hominum obseruans, aut, vt ait Auctor imperfecti propterea ab his, quia à dexteris futuri sunt, id est, à bonis initium sumpturus est, quia propensior est ad saluandum, quam ad condemnandum.

Venite.] vocat eos ad se, quia vult regni sui participes facere, sicut dicit apud Ioannem cap. 12. 26. *Si quis mihi ministrat me sequatur, & vbi sum ego, illic & minister meus erit*; quia ergo ipse paterni regni possessionem ceperat, ad eandem possessionem seruos suos vocat, cum dicit *venite*, loquitur enim quasi continuo in cœlum rediturus, vultque vt se seruiū sequantur.

Benedicti patris mei.] Quidam sic interpretantur; quos pater meus multis beneficiis cumulauit, quia benedicere in scripturis beneficiis afficere significare solet; non probo, nec enim de præteritis beneficiis intelligi videtur posse, quæ maiora fortasse multis eorum, qui damnandi sunt, collata fuerunt; sed referendum hoc est, nisi fallor, ad futuram gloriam, ad quam eos Christus inuitat. Itaque benedicti patris mei, perinde est, ac si dicat dilecti à patre meo, & ab eo æternavita donandi, vt supra cap. 21. 9. cum populus Christo diceret, *benedictus qui venit in nomine Domini*, non acceptam prædicabat gratiam, sed futuram illi à Deo adprecabatur. Itaq; eorum sententiam nequaquam probo, qui hoc ad prædestinationem reuocant, quasi tacite reddatur causa, cur salui fiant, qui ninirum benedicti patris, id ab eo prædestinati sunt.

Possidete.] κληρονομήσατε, hæreditatem regni capite, quo verbo Caluinistæ insolenter insultant, quasi hic omne nostrum meritum aboleatur. Si enim, inquiunt, hæreditas est, merces non est neq; laboris, & meriti; sed originis datur, quia filii Dei sumus: *si autem filii, & heredes*, vt nos D. Paulus argumentari docuit, filii autem per fidem sumus, hæc eorum opinione hæresis est, ita omnis res concidit in nihilum. Vitam æternam in scripturis mercedem appellari, negare nō possum, supra ca. 5. 12. & c. 6. 1. & c. 10. 41. 42. & c. 20. 8. vbi de hac etiam re nonnihil disputauimus: tum etiam 1. ad Corinth. 3. 8. 14. & 9. 18. Apocalypsis. 11. 18. & 22. 12. sed non deest hominibus ingeniose hæreticis responsio, mercedem appellari; non quod merces sit, sed quia sicut merces post laborem datur, quamuis non propter laborem. Iniscitia, si malignitate careret, miseranda quia malignitati coniuncta est, irridenda. Si enim alius non esset locus, quam hic ipse, de quo disputamus, ex eo perspicuum esset vitam æternam non solum post opera, sed etiam propter opera bonis dari, ideoque vere, proprieq; esse mercedem. Eodem enim modo, eodem contextu, iisdem verbis, eodem sensu bonis dicitur, *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi, esuriui enim, & dedistis mihi manducare*, atq; dicitur malis. *Ite maledicti in ignem æternum, esuriui enim & non dedistis mihi manducare*, cum autem de malis agitur, mirabile est, non solum consequentiam vt hæretici putant, sed veram etiam causam significari propterea enim damnantur, quia id vere, proprieque meruerunt Christum esurientem non pascentes; ergo & cum bonis dicitur, *Venite possidete regnum, esuriui enim, & dedistis mihi manducare*: non solum consequentia, sed vera etiam causa, & meritum significatur. Sed ex aliis etiam locis clarius probari potest: proprie enim merces est, & hæretici ipsi confitentur quæ non solum post laborē, sed etiam propter laborem datur, dari autem propter laborem ex eo cognoscimus, quod maiori labori maior detur, minori minor: at hoc eodem modo D. Paulus testatur dari vitam æternam 1. ad Corinth. 3. 8. *vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem*: loquitur autem de eo, qui plantat, & de eo qui rigat, quid est ergo *secundum suum laborem*, nisi qui plus laborauerit, maiorem, qui minus, minorem mercedem accipiet. Præterea cum Christus dicit supra c. 10. 41. *qui recipit prophetam, in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet, & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet*, quis sanæ mentis dubitare potest maiorem & minorem prophetæ, ac iusti mercedem distinguere voluisse, prout maioris meriti est prophetam, quam iustum quemlibet hospitio recipere, quemadmodum eo loco probauimus? Cur ergo vita æterna hæreditas appellatur: Id nisi errore suo cæci essent, facile intelligere potuissent, nempe & merces, & hæreditas est; merces quia meritis, hæreditas, quia filiis datur. Sed illud iistos decipit, quod Deum hominum similem esse putauerunt, apud quos hereditates temere, ac sine iudicio quibuluis filiis bonis, ac malis dari solent. Non ita Deus, qui dat regnum cœlorum solis filiis: quia soli meruerunt; & non solum, quia filij, sed quia digni sunt: ideoque non æqualem omnibus partem, sed maiorem melioribus, quod prudentis est patris facere. Scio Chrysostomum, Theophylactum, & Euthymium adnotasse in verbo κληρονομήσατε hanc vim inesse, vt significet, non quo quo modo accipere, sed tanquam hæreditarium, tanquam proprium, tanquam debitum: sed eos Caluinistas non esse, ne Caluinus quidem ignorat, qui

De merito contra Caluinum.

Rom. 8. 17.

Cur vita æterna hæreditas appellatur.

Caluini sententia adversus Chrysostomum.

qui propterea quod liberum arbitrium, & bonorum operum merita asserere solent, sæpe Philosophos appellat.

Paratum vobis regnum.] Id est prædestinatum, vt c. 20. 23. vbi pronomen *vobis* eandem vim, atq; illic relatiuum *quibus* habere arbitror, vt sensus sit *vobis*, id est merentibus, sicut illic *quibus paratum est à patre meo*, id est iis qui illud meruerint; huc enim causalem particulam, quæ versu sequenti ponitur, referendam esse quidam putant, *Esuriui enim*; vt hæc sit sententia, possidete regnum, quod propterea vobis pater meus prædestinauit, quia *esuriui, & dedistis mihi manducare*, vt Chrysos. & Hieron. interpretantur. Quod an verū sit, non est hic locus disputandi; illud tantum dico, videri mihi Christū glorificationis potius, de qua agebat, quam prædestinationis causam reddere voluisse, vt ex antithesi manifestum est. *Discedite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius*; *Esuriui enim, & nō dedistis mihi manducare*. Hic enim cum eodem loquatur modo; non reddit causam, cur illis iam inde ab æternitate ignis paratus sit; sed cur in ignem mittantur: immo, ne illis quidē; sed diabolo & angelis eius ignem illum paratū fuisse dicit; quod vt postea docebitur, ratione non vacat. Eodē ergo modo hic intelligenda sunt verba, *Venite, possidete regnum. Esuriui enim & dedistis mihi manducare.*

Christus quæ verba in iudicio sit pronuntiaturus.

35. *Esuriui enim.*] Paulo ante Caluini interpretationem refutauimus, qui particulam γὰρ *enim*, nō causam, sed consequentiam significare dicit. Potest aliquis dubitare, an hæc ipsa verba, quæ hic ponūtur, Christus sit in iudicio pronunciaturus. Legi enim nonnullos recentiores interpretes qui negarent; quod nescio, an sine temeritate fieri possit. Illud ego vero simile esse arbitror non hęc solum; sed alia etiā nonnulla, quæ aut Christus non dixit, aut Euangelista non expressit, in illo iudicio dicturum esse. Nec enim, vt supra disputauimus, omnes, qui regnum cœlorum accepturi sunt, propterea sunt accepturi, quod esurientem pauerint Christū, & est credibile vnicuiq; cur eum ad regnū cœlorum admittat. rationem expositurum: hoc enim & ad iudicis officium, & ad beatorum gloriam pertinebit. Cur ergo de his tantum, qui se esurientem pauerant, mentionem fecit? supra respondimus vnam speciem loco exempli pro toto genere posuisse; ideo autem hanc potius, quam aliam bonorum operum speciem proposuit, quia nihil nobis magis commēdatum esse voluit, quam eam charitatem, quæ ergo prouximos esset, quę ipsa, quamuis multas habeat species, in hac potissimum obseruatur, si esurientes pauperes alamus; quemadmodum Euthym. adnotauit.

37. *Tunc respondebunt iusti, quando te vidimus esurientem?*] Putat Origenes & Auctor imperfecti iustos hoc non oblitione, sed humilitate responsuros esse, quasi non agnoscēres in se virtutem illam charitatis, cuius causa à Christo laudati essent. Potius credo ideo ita responsuros, quod Christi verba non intellexerint; non enim ignorare poterunt se aliquando pauperes Christi causa patisse; sed quia Christus non est dicturus; esurierunt enim pauperes, & dedistis eis manducare, sed *esuriui, & dedistis mihi manducare*, & scient se nunquam Christū ipsum pauisse, interrogabunt, *quando te vidimus esurientem?* Id constat ex Christi explicatione, ver. 40. 40. *Quamdiu.*] ἐφ' ὅσον. Quatenus *fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis*, id est, quod illis fecistis, mihi fecistis, sicut & versu 45. loquitur.

Origenistarum error refellitur de pauperū infernis fingit.

41. *Discedite à me.*] id est procul abite; nihil enim mihi vobiscum est, non noui vos, quemadmodū fatuis virginibus dixit supra vers. 12.

Maledicti.] Obseruauit Origenes & Chrysost. nō dixisse maledicti patris mei, sicut iustis dixerat v. 34. *Venite benedicti patris mei*, quia Deus nō maledictionis, sed benedictionis; nō pœnæ, sed, præmii auctor fuit, non q; non etiā pœnæ auctor fuerit, sed quod præmia libēter, & ex animi propensione; pœnā inuitus quodā modo, vt iustitiæ satisfaceret ꝓparauerit.

Ignis infernus nō metaphorice.

In *ignem æternum.*] Refellitur his verbis antiquus Origenistarum error, qui pœnas inferni sempiternas futuras esse negabant, aduersus quem Beda, & Theophyla. hoc loco disputant. Quanquam Origenes tractatu 34. hunc locum edisserens bene de pœnarum æternitate sentit. Disputatur à Theologis, an verus ille sit ignis. Duo in ea re certa sunt; alterum quod fides docet, vera esse supplicia, quæ non cogitatione solum, sed sensu, tactuq; percipiāntur; alterum minus certum, quia fides non docet, sed tamen omnium fere veterum Auctorum testimoniis confirmatum, ignem illum non eiusdem atq; nostrum esse conditionis, quemadmodū Origenes hom. 9. ad diuersos, & tract. 34. in Matth. & Ambrosius in cōmentariis in c. 14. Lucæ & Hieronymus in c. 65. & 66. Isaiæ, & Damascenus lib. 4. de fide c. vlt. tradunt. Inde tamen non sequitur verum ignem non esse, quod etiā nonnulli negant, non videtur sine temeritate negari posse, quia vbiq; scriptura pœnas illas inferni ignem appellat; quæ si metaphora, non veritas esset, aliter aliquando vocarentur, minusq; frequenter ignis dicerentur.

Qui paratus est diabolo & angelis eius.] Non dixit, qui paratus est vobis, sicut de regno cœlorum dixerat vers. 34. *Possidete paratum vobis regnum*, quia Deus *omnes homines vult saluos fieri, & quia Deus mortem nō fecit: fecit enim hominem rectū, & ipse infinitis se miscuit quæstionibus.* Regnum ergo cœlorum ab omni æternitate omnib. hominibus (si salui esse vellent) præparauit: ignem autem æternum non nisi necessitate, & quodammodo coactus, vt angelorū puniret audaciam; ita Origenes, Chrysostom. Theophylact. & Euthym. Eadem fortasse de causa non dixit, qui paratus est à constitutione mundi, sicut de regno cœlorum dixerat eodem c. vers. 34. quia nimirum regnum cœlorum, quod sua sponte propter homines fecerat, à mundi constitutione præparauerat; id est, antequam homines ipsos faceret. Ignem vero non nisi peccato coactus, ideo non à constitutione sed post constitutionem mundi, & post peccatum illum præparauit.

1. Tim. 2. 4.

Sapien. 1. 13. Ecclesiast. 7. 30.

CAPVT XXVI.

1. *ET factum est: cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis. 2. Scitis, quia post biduum Pascha fiet, & Filius hominis tradetur vt crucifigatur. 3. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas: 4. & consilium fecerunt vt Iesum dolo tenerent, & occiderent. 5. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. 6. Cum autem Iesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, 7. accessit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis. 8. Videntes autem discipuli, indignati sunt dicentes: Vt quid perditio hæc? 9. potuit enim istud venundari multo, & dari pauperibus. 10. Sciens autem Iesus, ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me. 11. nam semper pauperes habetis vobiscum: me autem non semper habetis. 12. Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum ad sepeliendum me fecit. 13. Amen dico vobis, vbicumq; prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius. 14. Tunc abiit vnus de duodecim, qui dicebā-*

Mat. 14. 4. 1. Luc. 22. 1. 1.

Ioan. 11. 2. & 12. 4. 7

Mat. 14. 2. 8